

Bairam Demir

BOSNA'LI KOCA HÜSEYİN EFENDİ VE ESERİ BEDAYİ ÜL-VEKAYİ'

Байрам Демир

РАБОТЫ ХУСЕЙНА ЭФЕНДИ

Vekâyinâmeler,müelliflerinin yaşadıkları dönemlerle ilgili çok değerli bilgileri asırlar sonrasına taşıdıkları için tarih araştırmacıları açısından çok kıymetli eserlerdir.Vekâyinâmeler sayesinde hem yazıldığı devre ait bilgiler yer alırken aynı zamanda bazı müelliflerin yaptığı gibi kendilerinden önce yaşamış müelliflerin yazdıkları eserlerden ve materyallerden faydalanarak eserlerini yazarken başlangıç olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu esas alıyorlardı.Bu tür eserlerin önemi yazarın ne kadar kapsamlı kaynaklar kullanması ve o kaynakları kullanırken tenkidci gözüyle değerlendirerek karşılaştırma yapıp yapmadığı ile de ölçülür.Yukarıda bahsettiğimiz şekliyle eserlerini Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlatan 17.yüz yıl müelliflerinden Solakzâde Hemdemî,Karaçelebizâde Abdülaziz ile Müneccimbaşı en ünlüleridir.

Bedâyi'ül-Vekayi' 17.yüz yıl ortalarında Osmanlı Devleti'nde Reisü'l-Küttâblık görevinde bulunmuş,Koca Nişancı adıyla tanınmış olan Bosnalı Koca Hüseyin Efendi'nin kaleme almış olduğu İslam Tarihi ile başlayıp Osmanlı Tarihi'ni de içine alan iki ciltlik yazma bir eserdir.

Kitabın yazarı Koca Hüseyin Efendi hakkında bilgi veren en eski eser "Sefinetü'r-Rüesa"dır. 1 Ahmet Resmi Efendi tarafından kaleme alınan bu eserde Koca Hüseyin Efendi'nin Dördüncü Murat ile beraber Bağdad Seferine de katılmış olduğu ve bu sefer esnasında padişahın isteği üzerine "Ahbarü'd-Devle" isimli Arapça bir eserin de tercümesine başladığı anlatılmaktadır.

Ahmet Resmi Efendi,Koca Hüseyin Efendi'nin 1639 yılında Bağdat Seferi dönüşü Diyarbakır'da Mesnevi Şârihi Sarı Abdullah Efendi'nin (ölm.1661) yerine Reisü'l-Küttâb olduğunu yazmakta ve Naima'ya 2 atfen de elli dört vekâyî' hilalinde (M.1644)öldüğünü ve bu yüzden de eserini tamamlamadığını belirterek sözü geçen tercüme ile tarihin,Hüseyin Efendi'nin orta seviyede eshab-ı dirayetten olduğunu gösterdiğine işaret eder.

Koca Hüseyin Efendi, Süreyya Bey'in Sicill-i Osmani isimli eserinin Reisü'l-Küttâblar 3 listesinde yazdığına göre, ilki H.1033'de,ikincisi 1038'de ve üçüncüsü de 1044'de olmak üzere üç defa Reisü'l-Küttâb olarak bu vazifede bulunmuştur.Bursalı Tahir Efendi de4 kitabında Bosnavi Koca Müverrih başlığı altında Hüseyin Efendi'nin "babasının Saraybosna'da Gazi Hüsrev Paşa Camii kütüphanesi hafız-ı kütübü bulunduğunu ,edib ve tarihçi olduğunu,Dördüncü Murat ile Bağdad seferinde bulduktan sonra Diyarbakır'da Reisü'l-küttâb tayin edildiğini" herhangi bir kaynak göstermeden yazmaktadır.Gerek Ahmet Resmi Efendi'nin ve gerekse Bursalı Tahir Efendi'nin eserlerinde bahsettiklerinden anlaşılacağı üzere Bosnalı Koca Hüseyin Efendi'nin biri Bağdad seferinden dönerken Padişah Dördüncü Murat'ın isteği üzerine tercüme ettiği "Ahbarü'düvel" ile Adem Peygamberden yaşadığı güne kadar olan vak'aları anlattığı "Bedayi'ü-Vekayi'" isimli iki eseri bulunmaktadır.Bu eserlerden Hammer de 5 bahsederek Bedayi'ül-Vekayi'nin bir cildinin Viyana Kütüphanesi'nde

bulduğunu söylemektedir.Ayrıca Flügel Kataloğu da 864 numara ile kayıtlı olan bu cildin vasıfları ve muhtevası hakkında bilgi vermektedir.6 Profesör Babinger de sözü geçen kaynaklara atıfda bulunarak eserinde7 Hüseyin Efendi ve eseri Bedayi'ül-Vekayi'den bahsetmektedir.Bosnalı Koca Hüseyin Efendi'nin bu iki eseri hakkında İstanbul Kütüphanelerinde herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

İlk defa 28 Ağustos-4 Eylül 1957 tarihinde Münich'te toplanan 24.Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresinde Sovyet Tarihçi Dr.Tvertinova'nın sunmuş olduğu tebliğ ile bu eser hakkında ilim alemi haberdar olmuştur. Rusya İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Leningrad Şubesi El Yazmaları Bölümünde bulunan Bedâyü'l-Vekâyî' isimli eser, arşiv belgelerine göre 1862 yılında Asya Müzesi tarafından B.A.Dorn aracılığıyla doğu antika meraklısı toplayıcısı Kont L.A.Petrovski'nin şahsi koleksiyonundan alınmıştır.8

Kitabın cilt kapağı içindeki kayıtlara ve sahiplerine bakacak olursak eserin 19.yüz yılın başına kadar Osmanlı topraklarında olduğuna kanaat getirilebilir.1.İbrahim devrinde yazıldığı anlaşılan bu kitapta müellif kitabın yazılmasına sebep olan gerekçeleri ve şartları anlatmakta, faydalandığı başlıca kaynakları göstererek,kaynakların rivayetleri arasında yer yer karşılaştırma ve tenkidler yaparak konu ettiği olayları ve şahısları eleştirmekte devlet teşkilatı ve işleyişi ile ilgili orijinal belgelere dayanarak bilgiler vermektedir.Tam olarak bilinmemekle beraber ya tamamlanamamış olması sebebiyle veya sair sebeplerden 1520 yılına kadarki olayları anlatmakta olan bu eser, Dr.Tvertinonova'ya göre 17.yüz yılda yazılmış olan en kapsamlı Osmanlı Tarihidir.Eserde Hüseyin Efendi'nin Hoca Sadeddin Efendi'nin "Tac'üt-tevarih"inden oldukça fazla faydalandığı anlaşılmaktadır.Çünkü Tacüt-tevarih'den alıntı yaparak çok sık bir şekilde kullandığı Arapça ve farsça terkipleri Türkçe sözlerle ve Türkçe gramerlerle değiştirerek sadeleştirme yoluna gitmiş olması eserin dil bakımından da değerini arttırmaktadır.Müellif Türk,arap ve fars kaynaklarından faydalanmıştır.Türk müellifleri arasında en çok faydalandığı kişi ve eserler arasında Aşıkpaşazâde,Neşrî,Koca Nişancı C elalzâde Mustafa,Kemal Paşazâde ve Sâdeddin gibi isimlerin yanında İdris-i Bitlisî,Şerafeddin Ali Yezdî,İbn-i Arabşah,Hasan Birûnî gibi isimler zikretmektedir.

Eser, 1961 yılında 518 varaktan müteşekkil olarak SSCB Doğu İncelemeleri Enstitüsü tarafından Dr.A.S.Tvertinova'nın yazdığı bir giriş ve Y.A.Petrosyan'ın hazırladığı izahlı fihrist ve indekslerle tıpkıbasımı yapılmıştır.Eserin bir varakının ölçüleri 18*28.5cm.olup her sayfada 25 satır yer almaktadır.Her sayfa altın ve siyah renkli çizgilerle çerçeve içine alınmıştır.Eserin yazısı okunaklı,zarifdir.Fihrist ve indekste kullanılan yazı tarzı ana metinden biraz farklıdır. Başlık ve alt başlıkların adları kırmızı mürekkeple yazılmış ve benzer çerçeve içine alınmıştır.Metin içindeki bir çok yer isimleri,şahıs isimleri

,tarihler,rakamlar ve bazı cümlelerin başındaki sözcükler kırmızı mürekkeple yazılarak ayırt edilmiş,sarı renkte birkaç varakta ve beyaz mürekkeple (110,111,140.sayfalarda)ayırt edilerek üstlerine çizgiler konulmuştur.Numaralandırma varaka göre ve boşluksuz olarak yapılmış,bazı varaklarda sayfa kenarlarında metnin kısa açıklamasının yanında ilaveler ve tashihler de yapılmıştır.Eser altın kabartmalı kahve rengi deri ile kaplanmış filigranlı Avrupa kağıdı kullanılarak yazılmıştır.9Eser bezli mukavva kapaklı 2 cilt halinde tıpkı basımı yapılarak yayınlanmıştır.Birinci cilt,giriş kısmı (sayfa 1-23)ile açıklamalı fihristi (sayfa 24-75) ve metnin tıpkı basımından ilk 400 sayfayı teşkil etmektedir.İkinci ciltte de metnin geri kalan (sayfa 401-1052) kısmı ile şahıs adları (1055-1091) yer ve topluluk isimleri(sayfa 1092-1116)indeksleri yer almaktadır.Eserin başında esere sırayla sahip olan dört şahsın isimlerini ve mühürlerini ihtiva eden yazılar mevcuttur.Bu yazılardan eserin 1800 yıllarında hala Edirne’de bulunduğu büyük ihtimalle de buradan yurt dışına çıkarıldığı düşünülebilir.Leningrad’da bulunan bu eser Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan 1.Sultan Selim’in saltanatının bitiş tarihi olan 1520 yılına kadar olan Osmanlı Devleti Tarihini içeriyor.Hüseyin Efendi vekayiname geleneğine uygun olarak eserini hazırlarken sıralamayı padişahların saltanatlarına göre yapmış,önemli gördüğü askeri,siyasi ve iktisadi olayları gün be gün yazmıştır.Padişahlara ait her bölümün başında padişah hakkında detaylı bilgiler vermiş,daha sonrada hakimiyeti dönemindeki olayları yazmıştır.Her bölümün sonunda o zamanın ulema,meşâyih,vüzerâ ve ümera ile ileri gelen devlet ve din adamları hakkında bilgiler verilmiştir.Müellif her ne kadar 1520 yılına kadarki olayları anlatmış ise de yer yer kendi döneminde yaşadığı,şahid olduğu,duyduğu ve bildiği olaylar hakkında da gerek metin içinde ve gerekse sayfa kenarlarına açıklamalar yazmıştır.Müellif yer yer

padişahları övse de daha çok eleştirel bir yaklaşımla eserini hazırlamıştır.Bu açıdan bakıldığında Koçi Bey Risalesi,Mustafa Selaniki ve Kâtip Çelebi gibi devrin yanlış uygulamalarını da gündeme getirmiş olması hasebiyle objektif bir eser olarak tanımlanabilir.Ayrıca kullandığı kaynakların tenkidini de yaparak benzer olayları aktaran kaynakların hangisinin daha sağlam olduğu yönünde de bilgiler vermektedir.Bu açıdan bakıldığında eser daha önce yazılan eserlerden faydalanılarak yazıldığı için derleme bir eserdir.

Netice olarak diyebiliriz ki Bosnalı Koca Hüseyin Efendi’nin eseri Bedâyi’ü’l-Vekayi’,17.yüz yılda yazılmış olan Osmanlı Devleti Tarihleri içinde en kapsamlı ve en zengin bilgiler ihtiva edenidir diyebiliriz.Eser,Orta çağ Osmanlı Tarihi araştırmacıları için önemli bir başvuru kaynağıdır.

Литература:

- 1-Sefinetü’r-Rüesa,s.34-35,İstanbul H.1269
- 2-C.4,s.111,2.Kısım,İstanbul H.1280
- 3-Sicill-i Osmani,C.4,s.795,İstanbul H.1307
- 4-Osmanlı Müellifleri,C.3,s.46
- 5-Hammer Tarihi Tercümesi,Mehmet Ata,İstanbul,1333,C.8,s.266-26
- 6-Arabischen,Persischen und Turkischen Handschriften der Kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wieb-Prof.Dr.G.Flügel,Wien,1865,c.2,s.94-96
- 7-Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke-Prof.F.Babinger,Leipzig,1927,s.186-187-Belleten,c.27,sayı.106,s.310
- 8- Dr.Tveritinova,Bedâyiü’l-Vekayi’,giriş yazısı s.1
- 9-Dr.Tveritinova,Bedâyiü’l-Vekayi’,giriş yazısı s.3